

Kovács László

AZ EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉRTEKEZLET

— A HARMADIK KOSÁR

Szeptember első felében Jugoszlávia számos európai országgal együtt, nemzetközi tekintélyéhez híven, átfogó konzultációkat folytatott a stockholmi Bizalomépítő és Leszerelési Értekezlet harmadik ülészakának témáiról. George Shultz amerikai külügyminiszter Raif Dizdarević szövetségi külügyi titkárhoz intézett levele, amely szintén a stockholmi témákra vonatkozik, még egy fokkal növelte e konzultációk jelentőségét és a jugoszláv vélemény fontosságát is. A stockholmi értekezlet napirendjén szereplő kérdések, elsősorban a kelet-nyugati dialógus szintje teljes mértékű befagyasztása miatt, nem teljesen azonosak a helsinki európai biztonsági és együttműködési értekezlet napirendjével, amelyekkel később a belgrádi, majd a madridi értekezlet foglalkozott, hanem inkább csak az európai biztonság amerikai és kanadai részvétellel történő katonai vonatkozását taglalják, a szokásos, bár tartózkodó dialóguskeresés mellett.

A szuperhatalmak vezetete tömbök közötti dialógus befagyasztásának okát azonban nemcsak a közismert leszerelési, azaz katonai-biztonsági kérdésekben, konkrétan nemcsak az eurorakéták egyensúlyának kérdésében kell keresni, hiszen köztudott, hogy az amerikai Pershing II és Tomahawk szárnyasrakéták Nyugat-Európába való telepítésének megkezdése miatt zátonyra futott a genfi leszerelési dialógus, hanem a fagyos légkör egyik fő oka a helsinki értekezlet ún. „harmadik kosara” humanitárius kérdésekkel foglalkozó témái körüli kelet-nyugati konfrontálásban rejlik, amely Carter volt amerikai elnök emberi jogok kampányában tetőzött, és amelyet a Szovjetunió és a Kelet radikálisan elutasított. A „harmadik kosár” körüli bonyodalmak és nézeteltérések teljes megértéséhez azonban feltétlenül szükséges egy elemző visszpillantás arra az enyhülési folyamatra, amely a II. világháború utolsó éveiben kezdődött meg, kb. Helsinkiben tetőzött, az ezt követő befagyasztás után pedig, talán Stockholmban vagy talán az ENSZ Közgyűlésének őszi ülészakán újabb lendületet kap.

A győztesek vitájától a „harmadik kosárig”

Az 1973. július 3-án, Helsinkiben megkezdett Európai biztonsági és együttműködési értekezlet — amely 1973. szeptember 18-ától 1975. július 21-éig Genfben folytatódott, majd zárószakaszában, háromnapos munka után, 1975. augusztus 1-jén ért véget Helsinkiben, 33 európai ország, az Egyesült Államok és Kanada legmagasabb rangú képviselőinek részvételével és a záróokmány ünnepélyes aláírásával — mindenképpen rendhagyó nemzetközi találkozó volt. Más, a történelemben ismert nemzetközi értekezletekkel ellentétben, ezen nem alakítottak egy újabb nemzetközi szervezetet, nem írtak alá jogerős nemzetközi egyezményt, sőt nem oldottak meg egyetlenegy konkrét nemzetközi kérdést sem. Ezen az összejövetelen csak egy általános nyilatkozat született, amelynek számottevő ugyan a politikai jelentősége, a nemzetközi jogi jelentősége azonban kétségbevonható és erősen vitatott, sőt, számos résztvevő véleménye szerint nincs is. A nyilatkozat lényegét és szellemét az ENSZ Alapokmányának elvei képezik, így közvetve nemzetközi jogi hatása van valamennyi aláíró országra, erkölcsi hatása pedig már csak azért sem vitatható el, mert a dokumentum tartalma a világbéke, a biztonság és az együttműködés ügyét szolgálja. Konkrét kérdések megoldása helyett tehát ez az értekezlet hosszú távon utat nyitott egy olyan nemzetközi politikai folyamatnak, amelynek célja nemcsak az európai biztonság és együttműködés, hanem a nemzetközi közösség legfontosabb kérdéseinek napirenden tartása, a tömbök közötti dialógus folyamatosságának és állandóságának biztosítása, más szóval, a konfliktusok vita útján történő megoldása. Ez a folyamat vezetett 1975-ben Helsinkibe, 1977-ben a belgrádi értekezlethez, 1980-ban a madridihoz, napjainkban pedig az immár harmadik szakaszába lépett stockholmi értekezlethez. Egy ilyen értekezlet tető alá hozása voltaképpen már a II. világháború zárószakaszában felvetődött, amikor a győztesek, tehát a szövetségesek világnézeti, azaz eszmei kérdésekben teljes mértékben szembekerültek egymással és ennek követelményeként hamarosan megalakították az egymással szemben álló katonai tömböket, előbb a NATO-t, majd a Varsói Szerződést. A tömbvezetők, az Egyesült Államok és a Szovjetunió köré csoportosuló országok, amelyek később külön gazdasági szövetségeket is alakítottak, ezzel megkezdték a hidegháború korszakát, amelynek egyik jellemzője az esztelen fegyverkezési verseny, amely ma is fokozott intenzitással folyik, mind az atom-, mind pedig a hagyományos fegyverek és fegyverrendszerek terén.

A keleti és a nyugati szövetségesek közötti nézeteltérések már a II. világháború zárócsatáinak és hadműveleteinek vezetése kapcsán felmerültek, a viszonyok nagyfokú romlását pedig 1945-ben már híven tükrözte a potsdami háromhatalmi értekezlet, amelyen a békeszerződések és a hitleri Németország kettéosztása szerepeltek, a később felmerülő kérdések pedig, mint az új európai szocialista országok megalakulása, a

berlini válságok, a koreai háborúk stb. csak tovább rontották a szövetségesek egymás közti viszonyát.

Az ötvenes években, főleg a koreai háború befejezése után, ismét megnyíltak a dialógus csatornái, és számos kétoldalú és multilaterális külügyminiszteri, kormány- vagy államfői találkozó után több nemzetközi értekezletre is sor került.

Az 1955-ben megtartott bandungi értekezletet követően egy évre Brionin sor került Tito, Nehru és Nasszer találkozására, amelyen új politikai és filozófiai folyamat kezdődött a nemzetközi szintéren — a tömbönkívüliség, ma elnembkötelezettség. Hivatalosan az elnembkötelezettség politikájának és a mozgalomnak a születésnapja 1961. szeptember 1. az első belgrádi csúcsértekezlet. Itt jött létre az a mozgalom és az a politika, amely ma nélkülözhetetlen tényezője a nemzetközi folyamatoknak, amelyet ma több mint száz ország vall magáénak, és amelynek célja a humánus és igazságos nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok kiépítése.

A háború utáni négy évtizedben főleg a dekolonizációs folyamat során, számos politikai és gazdasági válságnak, háborúnak lehettünk tanúi: az 1956., 1967., és 1973. évi közel-keleti háborúk, az 1962. évi kubai válság, a ciprusi válság, az indokínai és a vietnami háború, számos összetűzés Afrikában, az 1956. évi lengyelországi és magyarországi véres zavargások, a Varsói Szerződés hadseregeinek 1968. évi csehszlovákiai beavatkozása — és sorolhatnánk egészen a napjainkban zajló libanoni összetűzéseikig, valamint az iráni—iraki háborúig.

Európában az első komoly válságokra Németország háború utáni státusának a megvitatásakor került sor, és ez még jobban bonyolódott az NSZK és az NDK megalakulásával, amelyek nyomban két különböző és szemben álló tömbbe tartoztak, és amelyeknek jövőbeli nemzetközi szerepe még több ellentétes kérdést vetett fel. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió ezek és más kérdések körüli konfrontálódása (voltak természetesen tömbökön belüli nézeteltérések is) időnként olyan veszélybe sodorta a nemzetközi békét, hogy már ekkor felvetődött egy békeszilárdító nemzetközi értekezlet megtartásának a gondolata.

Az elsők közé tartozik a Szovjetunió (a Molotov javaslat) 1954-ben történt kezdeményezése, a négy nagyhatalom külügyminisztereinek berlini találkozásán. Anthony Eden, a brit diplomácia főnöke ugyancsak ezen a találkozón ismertette az európai viszonyoknak egy nemzetközi találkozón történő rendezésére vonatkozó javaslatát.

Ezután, egészen a helsinki értekezletig egymást érik a béke ügyét célzó értekezlet megtartására vonatkozó tervek, kezdeményezések és javaslatok. A Varsói Szerződés 1968. évi csehszlovákiai beavatkozását követően éppen ez a tömörülés lépett elő néhány kezdeményezéssel; tartsanak mielőbb nemzetközi találkozót, amelynek témája a feszültség enyhítése és a kollektív biztonság erősítése lenne. Itt említjük az 1966. évi bukaresti nyilatkozatot (ez tehát még a beavatkozás előtt történt) és az 1969. évi

budapesti felhívást. E két dokumentum az Egyesült Államokat és az NSZK-t teszi felelőssé az európai helyzetért, a rendezési javaslatokat pedig hét pontba foglalja. Ez a szovjet kezdeményezés, amely eljutott minden európai kormányhoz, nem tartalmazta az Egyesült Államok részvételére vonatkozó javaslatot, ezt azonban nem mulasztotta el a NATO Tanácsának 1969-ben Washingtonban megtartott ülése, amely támogatta a kezdeményezést, de hozzáfűzve, hogy az európai ügyeket nem lehet rendezni az amerikai részvétel nélkül. Ebben az évben lát napvilágot egy finn kezdeményezés is, amely a többi között Kanada részvételét is javasolja. A finn kezdeményezést 1969-ben hazánk kormánya is támogatta azzal a megjegyzéssel, hogy a jövőbeli értekezlet az ENSZ Alapokmánya elveinek jegyében kell hogy folyjon, figyelembe véve az elnemkötelezettség politikájának alapelveit is. Ezzel a javaslattal Jugoszlávia utat nyitott a tömbön kívüli politika beáramlása előtt azokba a folyamatokba, amelyek az európai biztonsági és együttműködési értekezlet felé vezettek. E rögs útnak még számos szakasza volt, de a fő jellemzője változatlan maradt. Tető alá kellett hozni az ókontinensen egy olyan értekezletet, amelyen kifejezésre jut valamennyi részvevő ország közös érdeke: tárgyalni kell az enyhülésről, Európa békéjének és biztonságának a kérdéseiről. Mindez, sajnos, nem zárta ki azt, hogy valamennyi tömörülés, tehát a tömbök, mellőzzék az előkészületekből a saját érdekeiket és nézeteiket tükröző platform kidolgozását, amellyel a küszöbönálló értekezleten ugyancsak sajátos stratégiájuk és taktikájuk bevetésével fellépnének.

A Varsói Szerződés országai (Románia számos kérdésben más véleményen volt) tulajdonképpen a valós európai helyzetet akarták megerősíteni és a kelet-európai országok határai sérthetetlenségének megerősítése fejében, amely elsődleges politikai céljuk volt, hajlandók voltak tárgyalni az enyhülés más kérdéseiről is, természetesen már jóval leszűkítve az idevágó témákat.

A NATO-országok éppen az enyhülési folyamatban látták annak lehetőségét, hogy a jövőbeni értekezleten bizonyos változásokat eszközöljenek Kelet-Európában mind területi, mint pedig politikai kérdésekben.

Jugoszlávia az európai semleges és el nem kötelezett országok csoportjával együtt azt remélte, hogy az értekezleten sikerül majd bizonyos mértékben felmelegíteni a befagyasztott kelet—nyugati dialógust és megoldani a konfrontálódás égető kérdéseit. E törekvés hosszú távon a tömbök felosztatását célozza, és ez a kölcsönös bizalom erősítésével együtt az elnemkötelezettség egyik stratégiai célja. Néhány ehhez közeli kérdésben az értekezleten sikerült megszerezni Románia elvszerű támogatását is.

Az említettek közül kiviláglik tehát, hogy a látszólagos közös nevező és a cél, az európai biztonság és együttműködés erősítésének örve alatt valamennyi államcsoportosulás, a tömbök, de a semleges és el nem kötelezett országok is a saját stratégiai céljaik elérésére törekedtek az értekez-

let minden szakaszában. Távirati stílusban az egyes tömörüléseknek az értekezlethez fűzött elvárásait így foglalhatnánk össze:

— Varsói Szerződés — (VSZ) — a határok sérthetlensége és a meglévő határok megerősítése.

— NATO — szabad információ- és eszmeáramlás, valamint az emberek szabad mozgása.

— Európai semleges és el nem kötelezett országok — (ESEO) az értekezlet demokratikus és tömbön kívüli jellege, a határozatok és ajánlások egyetemessége és tematikai egysége.

Szembeötlők a kérdések és érdekek közötti nagy különbségek, sőt, szöges ellentétek is, és ez már eleve megnehezítette nemcsak az értekezlet elvi alapjainak megfogalmazását, hanem a záróokmányon való gyakorlati munkát is. Hogy milyen összetett folyamatról van szó, az talán az európai biztonsági és együttműködési értekezlet 1973—1975-ig tartó genfi részének (5 szakasz gyakorlati munkája) elemzése során tűnik ki. Ebben a fázisban folyt ugyanis a legintenzívebb munka a záróokmány-javaslat megfogalmazásán, amelynek három nagy, sok apróbb témából álló tematikai része volt, amelyeket később a résztvevők „kosaraknak” neveztek, és ez így került a köztudatba is:

1. az európai biztonság kérdései;

2. együttműködés tudományos és műszaki téren, a gazdaságban és a környezetvédelemben (e második kosárnak a legfontosabb alárendelt témája a mediterrán térség biztonságának és együttműködésének kérdése), valamint

3. humanitárius és más téren való együttműködés.

A záróokmány-javaslat végül tartalmazta az értekezlet kontinuitására vonatkozó rendelkezéseket.

Stratégiai és taktikai szempontból a Kelet és a Nyugat legélesebb összetűzéseire az első és a második kosárba tartozó alárendelt témák és pontok megfogalmazása és napirendre tűzése kapcsán került sor. Ez nem is csoda, hiszen a szemben álló tömbök stratégiai céljai és elvárásai éppen az első és a harmadik kosár, azaz a biztonsági, illetve a humanitárius kérdések szembeállításához, vagyis az ezekről való alkudozáshoz fűződtek. Mivel az értekezlet magáévá tette azt az elvet, hogy a résztvevők egyetértésüket konszenzussal fejezzék ki, és hogy valamilyeni résztvevő ország teljes mértékben egyenrangú, így érthető, hogy az általános egyetértés, tehát a nézetek legnagyobb fokú összeegyeztetése hosszadalmas és bonyolult folyamat volt. A legtöbb vitát és a legtöbb elvi összetűzést az értekezleten mégis elsősorban a harmadik kosár váltotta ki, ezért is lesz ennek a témaköre érdeklődésünk középpontjában. Mivel a VSZ eltökélt szándéka volt körömszakadtáig kitartani az első kosár tíz konkrét témájának következetes elfogadtatása mellett, a nyu-

gati érdek, amely a harmadik kosár teljes mértékű elfogadásához függött, éppen az első kosár hetedik témáját ragadta meg, mint azt a fonalat, amely a két kosár témáit összeköti. Az első kosár hetedik témája pedig így hangzik:

— az emberi és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve az eszmék és gondolatok, a lelkiismeret kérdéseit, a meggyőződés- és a vallásszabadságot is.

A nagy konfliktust kiváltó harmadik kosár pedig teljes egészében a következő:

1. *Az emberek közötti kapcsolatok*

- a) a családtagok és rokonok kölcsönös látogatásának lehetővé tétele;
- b) a családok újraegyesítése;
- c) a különböző állampolgárságú személyek közötti házasságkötés engedélyezése;
- d) személyes és hivatalos célú és jellegű utazások;
- e) jobb feltételek biztosítása az egyéni és a szervezett turisztikai utazásokra;
- f) ifjúsági találkozók;
- g) sporttalálkozók;
- h) kapcsolatbővítés.

2. *Tájékoztatás*

a) Kedvező feltételek megteremtése az információcsere szabad áramlására és az információk hozzáférhetősége.

I. Szóbeli információk

II. Írott információk

III. Film- és rádióinformációk

- b) Együttműködés a tájékoztatás terén.
- c) Az újságírók munkafeltételeinek javítása.

3. *Művelődés (csere és együttműködés)*

A kapcsolatok bővítése, egymás kultúrájának jobb megismerése, kulturális értékek cseréje, a kulturális értékek hozzáférhetővé tétele, kapcsolatok és az együttműködés területeinek és formáinak meghatározása, nemzeti kisebbségek.

4. *Oktatás (csere és együttműködés)*

A kapcsolatok bővítése, hozzáférhetősége és cseréje, a tudomány, idegen nyelvek és civilizációk, oktatási módszerek, nemzeti kisebbségek.

Ez tehát egészében a harmadik témakör, illetve a harmadik kosár.

Mint említettük, a humanitárius és más területeken való együttműködés témakörét, tehát a harmadik kosarat, és annak megvitatását nyugati részről a saját részvételük feltételül szabták, a Kelet részéről pedig az volt a legfontosabb, hogy az értekezleten elfogadtassák a NATO-országokkal, és ha lehet, a többi részvevővel is, az európai határok sérthetlenségének elismerését, és ezzel kivívják a politikai „status quo”-t. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartásának idején a Nyugaton, de különösen az Egyesült Államokban vészesen a hidegháborús napokra emlékeztető hangnemben élezték ki az emberi szabadságok és jogok kérdését, és ez az értekezleten úgy jutott kifejezésre, hogy azt nem lehetett másképp minősíteni, mint az ún. szocialista közösség országai belügyeibe való beavatkozást. A Nyugat látzólag egy, minden részvevő számára elfogadható tételből indult ki, miszerint az emberek szabad mozgása és az eszmék szabad áramlása hozzájárul majd egymás jobb megismeréséhez és a kölcsönösen előnyös együttműködés kiszélesítéséhez, éppen a harmadik kosárban említett témakörökben. A nyugati országok, természetesen, jól felmérték hogy életszínvonaluk, gazdasági és műszaki fejlettségük magas foka vitathatatlan előnyt jelent a szocialista országokkal szemben az e téren történő összehasonlításokban. Hogy ezt az életszínvonallal és a szabadsággal való kérkedést az értekezleten értékesíteni is tudja, a Nyugat a záróokmány kidolgozásánál igyekezett teret biztosítani az olyan megfogalmazásoknak, amelyek az egyetemes szabadságra és az emberek, valamint eszmék semmiben sem gátolt, szabad mozgására vonatkoztak.

Az információ-, az eszme- és a szabad munkacsere ezáltal mint tétel és cél, a nyugati küldöttségek tevékenységének homlokterébe került, azaz, hogy az együttműködés tartalmának és formáinak meghatározásánál és a konkrét megvalósításánál a Nyugat a hangsúlyt az egyéni kapcsolatokra igyekezett helyezni, háttérbe szorítva e téren az állam helyét és szerepét. A Nyugat az államot nem volt hajlandó figyelembe venni még úgy sem, mint az együttműködést serkentő erőt, hát még mint annak ellenőrzőjét, ez pedig nem jelentett mást, mint a szocialista országok fejlődési jellegzetességének, szerepének és politikai rendszerének a semmibe vételét. Hogy az emberi jogok kérdése milyen nagy mértékben képezte a nyugati küldöttségeknek az értekezleten kifejtett tevékenysége lényegét, és szinte egyetlen célját, ezt az is igazolja, hogy az európai biztonsági és együttműködési értekezlet egészében véve, mint esemény és folyamat például sohasem tartozott az Egyesült Államok külpolitikai prioritásai közé.

A VSZ országai ezzel szemben jól felmérték, hogy a harmadik kosár témái, különösen a szabadság és a kulturális együttműködés kérdése kezdettől fogva a szocialista és a kapitalista világ általános rivalizálásának hagyományos területe, amelyen most a Nyugat egy világméretű

ideológiai hadjárat keretében ezen az értekezleten céljainak elérése érdekében ismét a hidegháború eszközeihez folyamodik. Ezt és az állam szerepét tartva szem előtt, a VSZ országai azért szálltak síkra, hogy valamennyi államközi együttműködés kormányközi megegyezések alapján, szervezetek és intézmények útján, ne pedig egyének által valósuljon meg. (Nem vitatva el a fenti álláspont logikáját, az egyén szerepét a kapcsolatteremtésben szinte lehetetlen elkerülni még akkor is, ha az egy szervezet vagy intézmény képviselője is.) A VSZ országai ugyancsak szorgalmazták, hogy a záróokmányba csakis a kölcsönösen elfogadható feltételek kerülhetnek, figyelembe véve valamennyi ország belső jogi rendszerét és törvényeit. Továbbá az együttműködést függővé kell tenni az enyhülés politikájának alakulásától. A VSZ tagállamai rámutattak arra, hogy a szocialista rendszerben az állam szerepe az elsődleges, mert az állam szavatolja a nemzetközi egyezmények betartását, az állam nemzetközi-jogi szubjektum, tehát az állam szerepét kell kiemelni a záróokmányban is. E tömörülés tagországai nem vitatták el annak lehetőségét, hogy a harmadik kosár témakörébe tartozó együttműködés serkentői a nemzetközi szervezetek is lehetnek, de akkor is, minden egyes kérdésben döntő fontosságú az illetékes nemzeti szervezet vagy intézmény, illetve az állam véleménye.

Az ezekről, a konfliktust kiváltó, vitás kérdésekről kialakított jugoszláv vélemény alapját hazánknak, mint szocialista, el nem kötelezett országnak a demokratikus jellege és humánus gyakorlata képezi. Jugoszlávia — amely határait már régen megnyitotta a világ minden tája felé, és széles körű, sokoldalú együttműködést épített ki valamennyi országgal, társadalmi berendezésre való tekintet nélkül már jóval a helsinki folyamatok előtt — nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a biztonság fokozása és az együttműködés erősítése között szoros összefüggés van. Hazánk küldöttsége csatlakozott azokhoz a véleményekhez, amelyek előtérbe helyezik a dokumentumot aláíró valamennyi ország törvényeinek tiszteletben tartását, hangsúlyozva, hogy az egyenrangú és szuverén országok dialógusában az értekezlet egyetlen témája sem, így a harmadik kosár tartalma sem lehet alkudozás tárgya. A legkevésbé engedhető meg, hogy a záróokmány kiegyensúlyozott egészét megbontsák a harmadik kosár témáinak túlzott kihangsúlyozásával, méghozzá olyan céllal, amely homlokegyenest ellenkező az értekezlet összehívásának céljával.

A harmadik kosár témáiról folytatott vitában elért konszenzus egyébként már a harmadik kosár bevezetőjében is megtalálható, mert az ott leírt általánosságok mellett az együttműködés konkrétabb formáiról már csak ködös megfogalmazást lehetett elérni. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az értekezleten részt vevő országok együttműködésüket a harmadik kosár témáival kapcsolatban az ENSZ Alapokmánya, a helsinki záróokmány első kosarában található „Nyilatkozat az elvekről” című részében felsorakoztatott elvek, nemzetközi szerződések, egyezmények és

a különböző nemzetközi szervezetek statútuma alapján kívánják megvalósítani, vagyis, hogy az állami szuverenitás és egyenrangúság tiszteletben tartása, a belügyekbe való be nem avatkozás, valamint az államok belső jogi rendszerének tiszteletben tartása az elvi kiindulópont az együttműködésben. A harmadik kosár esetében ezen a szellemi erők teljes mértékű felszabadulása, szabad emberi kapcsolatok, az eszmék és az információk szabad cseréje, a tudomány, a kultúra és az oktatás terén megvalósuló együttműködés értendő, mert a harmadik kosár sem képez egy külön célt és témakört, amelyet a helsinki záróokmány egészéből ki lehet ragadni és a kelet—nyugati eszmei konfrontálódás eszközévé tenni.

A záróokmány aláírói kifejezték készségüket, hogy a harmadik kosárba foglalt témák és területek mindegyikében együtt fognak működni, tekintet nélkül a társadalmi, politika, gazdasági stb. különbségekre. Helsinki meghatározta a harmadik kosár tartalmával kapcsolatos együttműködés formáit, módját és területeit, új távlatokat nyitva az újabb formák előtt. A záróokmány aláírásának időpontjában az enyhülés folyamata kedvezően alakult, és ez természetesen kedvező légkört is jelentett a nagyobb fokú egyetértés elérésére a szemben álló tömbök között, még a humanitárius kérdésekben is. A helsinki értekezlet után számos szervezet, intézmény, egyesület, társaság, tömörülés, csoport stb. tevékenykedett az együttműködés útjainak kiépítésén. Közben alaposan elemezték az említett értekezlet idején és után megtett utat és a gyakorlatot, s ezek a tapasztalatok alapul szolgáltak a soron következő belgrádi értekezletre való felkészüléshez, az új stratégia kidolgozásához, amelynek célja, sajnos, ismét a „saját” nézet, vélemény és a tömbérdek érvényesítése lett.

Belgrád, Madrid, Stockholm

A helsinki záróokmánynak az európai biztonsági és együttműködési értekezlet folyamatosságára vonatkozó rendelkezései alapján 1977. október 4-étől 1978 márciusáig Belgrádban gyűltek össze az ókontinens, az Egyesült Államok és Kanada képviselői, hogy folytassák a finn fővárosban megkezdett megbeszéléseket. A nemzetközi légkör azonban már teljesen más volt, mint a helsinki értekezlet idején. Az enyhülési politika súlyos válságba jutott, számos új tűzfészek keletkezett, és ami témánkhoz szorosan kötődik, az Egyesült Államok, szövetségesei támogatásával, fő témává tette az emberi jogok kérdését. Külpolitikai tevékenységében, főként a VSZ országaira gyakorolt óriási nyomással a szabadságról alkotott saját véleményét modellként kívánta elfogadtatni, s ez valóságos ideológiai háborúvá és beavatkozássá fajult a Szovjetunió és a VSZ országainak belügyeibe. Ez a politika semmibe vette az európai biztonsági és együttműködési értekezlet nyilatkozatát az együttmű-

ködés elvi alapjairól, és az ennek lényegét képező ENSZ Alapokmányt is. Éppen ezért a belgrádi értekezlet záródokumentuma, amellet, hogy rövid volt, nem tartalmazott új kezdeményezéseket és serkentéseket, hiszen az európai semleges és el nem kötelezett országok minden törekvése ellenére a belgrádi értekezlet a két szemben álló tömb hosszú, kínos és meddő vitájának a jegyében telt el. Belgrádban elmaradtak a konkrét megállapodások a katonai feszültség enyhítéséről, a kölcsönös bizalom erősítéséről, és a hihetetlen méreteket öltő fegyverkezési verseny megfékezéséről. Ugyancsak nem történt előrelépés a humanitárius kérdésekben való együttműködés bővítése terén sem. A harmadik kosár témái közül Jugoszlávia volt az egyetlen kezdeményező, amely a saját gyakorlatát véve alapul, kísérletet tett a kisebbségi kérdés rendezésére. A belgrádi záródokumentum, amely híven tükrözte az értekezlet munkáját és eredményét, azt teljes mértékben elérte, hogy a nemzetközi közvélemény fokozottabb figyelemmel kísérje és óriási aggodalommal fogadja az enyhülési folyamatnak e nagyfokú elmergesedését.

Több mint kétéves szünet után 1980. november 11-étől 1983. szeptember 9-ig, Madridban folytatták az európai együttműködés és biztonság kérdéseinek megvitatását. Madridot sem kerülte el, sajnos, a két szuperhatalom és szövetségeseinek minden témára kiterjedő kizárólagossága, ami ismételten konfrontálódást eredményezett. Az európai semleges és el nem kötelezett országok elvszerű hozzájárulásának köszönhetően azonban a madridi értekezlet végül mégis a helsinkihez hasonló igen jó dokumentumot eredményezett, azzal, hogy a szöveg jóval racionálisabb és konkrétabb volt, bár nem nyitott annyi távlatot az együttműködésre. A harmadik kosárra vonatkozó fejezet pl. 12 precízen megfogalmazott pontba foglalja az e téren való együttműködés minden kérdését. A dokumentum jellege figyelembe veszi azt a korábban sokat vitatott tényt, hogy a nemzetközi együttműködés hordozói az államok, és hogy az elkerülhetetlen egyéni kapcsolatoknak is az állam érdekében és jóváhagyásával kell megvalósulniuk. Madrid számos konkrét nemzetközi összejövetelt, tanácskozást kezdeményezett a kulturális együttműködés terén is. Ez a dokumentum is tartalmazza az értekezlet folyamatosságára vonatkozó záradékot, mely szerint a következő ülészak 1986 szeptemberében kezdődne Bécsben. Mivel az európai biztonsági és együttműködési értekezlet eredménye Helsinkitől Madridig elsősorban a szovjet—amerikai dialógus minőségétől, azaz a két nagyhatalom és a két tömb egymás közötti viszonyától függött, és mivel e kapcsolatok jelenlegi állása az eddig tudott legalacsonyabb szinten áll, ez arra enged következtetni, hogy az eddig tapasztalt nézeteltérések az osztrák fővárosban is napirenden lesznek, ha egyáltalán sor kerül a bécsi értekezletre! Ez a megállapítás minden bizonnyal vonatkozik a helsinki harmadik kosár témáira is, bár általános vélemény szerint ez a legmegfelelőbb a multilaterális együttműködés megvalósítására. Sajnos, a gyakorlat eddig ennek ellenkezőjét bizonyította. Közben Stockholmban

a bizalomépítő és leszerelési értekezlet harmadik ülészaka van soron. Annak kimenetelét szinte lehetetlen prognózálni. S bár a világbéke, a leszerelés és az enyhülés kétségkívül minden ország, így a Stockholmban tárgyalóknak is létérdeke, az egész emberiség jövőjének előfeltétele, a pillanatnyi nemzetközi helyzet egy cseppet sem szolgálja az enyhülés ügyét.